

FELSEFE DÜNYASI

2021/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 73

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoglu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBİTAK ULAKBİM / TR Dizin tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBİM / TR Dizin since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.net

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaa

İvedik Köy Mahallesi, İvedik Cd. No:417/A, 06378 Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0(312) 384 34 35

Basım Tarihi : Temmuz 2021, 500 Adet

JEAN JACQUES ROUSSEAU'DA UYGARLIĞIN DUYGULARA NEGATİF YANSIMALARI

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 73, Yaz 2021, ss. 208-226.

Geliş Tarihi: 07.03.2021 | Kabul Tarihi: 11.06.2021

Mehmet EVREN*

Giriş

Jean Jacques Rousseau (1712-1778), bir varsayımdan hareketle masumiyet dönemi olarak tasvir ettiği doğa durumundaki insanın uygarlık durumuna geçtiğinde kamusal alanla tanıştığını söylemektedir. Ona göre kamusal alanda sahne alan insan artık kendini kurgulayan insandır. Nitekim bu sahnede gerçek insan bulunmaz. İnsanın burada gerçek kimliği yoktur. Doğasından uzaklaşan bu insan, yaratılan sahte uygarlık neticesinde kendini tüketen ve kendine *yabancılaşan, narsist, kibirli, hırslı, ihtirash* bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

O halde bu durumun oluşmasının sebebi nedir? Bu sorunun cevabı Rousseau'nun sıkça kullandığı *amour de soi* (özsevgi), *amour propre* (özsaygı), *kibir*, *hırs*, *narsisizm* ve *yabancılaşma* gibi kavramlarda gizlidir. Rousseau, bilhassa insanın yeti ve yeteneklerinin gelişmesi ve sahte uygarlık neticesinde baş gösteren özsaygının, toplumsal ilişkileri belirleyen *kibir*, *hırs*, *ih-tirash*, *kıyaslama* vb. duygulanımların kaynağında olduğunu söylemektedir. Zira ona göre bu duygulanımların sonucunda kendine *yabancılaşan, narsist* bireyler ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden öncelikle bu kavramların etimolojisine bakılması gerekmektedir. Ancak bu kavramların etimolojisine geçmeden önce duygu kavramının ne olduğuna ve Rousseau'da duyguların yerine değinmek, konuyu belirlemek açısından uygun olacaktır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0003-3237-7526, e-mail: mehmetevren@aksaray.edu.tr

Duygular ve Rousseau

Duygu kelimesi, TDK Türkçe Sözlükte *duyularla algılama, his, önsezi, kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik, nesnelere veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği* gibi manalara gelmektedir (TDK, sozluk.gov.tr). Duygu sözcüğünün TDK Türkçe Sözlükteki anlamlarını açıkladıktan sonra bu kavramın terim olarak karşılığına değinebiliriz.

Klâsik Psikolojinin temelini oluşturan *Ruh Üzerine* (Peri Psykhes, *de Anima*) adlı eserinde Aristoteles (384-322), ruhu canlıların temel ilkesi olarak görmektedir (Aristoteles, (2011: 7, 17). Zira o, insan ruhunun bir “yaşam prensibi” ve bütünlük vasfına sahip olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden o, insan ruhunun yansımaları olan inançları, bedensel hareketleri ve fizyolojik değişiklikleri duyguların ayrılmaz kısımları olarak değerlendirmektedir. Aristoteles *Retorik* adlı bir başka eserinde, duyguları başkalarına nasıl davranılması gerektiği ile alakalı güçlü ahlaki inanç olarak betimlemektedir (akt. Gökalp, 2010: 3). Nitekim Aristoteles'in (2012: 98) “Coşkular insanların kararlarını etkileyecek kadar değiştiren, aynı zamanda ya da zevkle birlikte olan duygulardır. Öfke, acıma, korku, hoşlanma ve benzeri şeylerle bunların zıtları gibi(...) Örneğin öfke coşkusu alın: Burada (1) öfkeli insanların nasıl bir ruh hali içinde olduğunu, (2) genellikle öfkelenedikleri kişilerin kimler olduğunu, (3) onlara hangi nedenlerle öfkelenediklerini araştırıp bulmamız gerekir” ifadeleri, duygularla ilgili bir fikir vermektedir. Bu düşünceyi dikkate alan Gökalp (2010: 3), onun modern anlamda ilk duygu kuramı geliştiren ve modern bir duygu taslağı araştırması veren bir düşünür olduğunu söylemektedir. Aristoteles'in duygu kuramına kısaca değindikten sonra duyguların psikoloji ve felsefedeki yerinden söz edebiliriz.

Psikolojide duygu kavramı psikologlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak hepsinin hem fikir olduğu özellikler: *nefes alma, nabız, beze salgısı* vb. için vücuttaki değişiklikleri de içeren organizmanın karmaşık durumudur. Zihinsel olarak da güçlü hisle heyecan, endişe durumu ve genellikle belirli davranış formuna doğru bir dürtüdür (James, 1964: 82). Bununla birlikte duygu (emotion), terim olarak, *fizyolojik temel ve belirtileri çoğu kez bilinmeyen ve şiddetsiz olan duyusal haller* anlamında kullanılmaktadır (Morgan, 2011: 385).

Öte yandan felsefe sözlüklerinde duygu kavramı; *duyduğumuz, duyumsadığımız her şey; özellikle de tüm tutkularımızın, hafif veya ortalama şiddetteki heyecanlarımızın, aşk, sevgi gibi genel hallerimizin, genel ve içgüdüsel eğilimlerimizin genel adı* olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 1999: 269). Duygu kavramından başka bir kaynakta ise *heyecanların kaynağından beslenen karmaşık ruh durumu* olarak bahsedilmektedir (Timuçin, 2004: 165). Ayrıca felsefenin

bir türü olan duygu felsefesi, duyguların, insan yaşamındaki yerini, onların yaratıcılığa yaptıkları katkıyı veya verdikleri zararı konu alan, *duyguların sadece fiziki tepkiler mi, yoksa akıl ihtiva eden yaşantılar mı oldukları* sorularını cevaplamaya çalışmaktadır (Cevizci, 2002: 553).

Rousseau da pek çok eserinde uygarlığın yaratmış olduğu duygulara değinmektedir. Nitekim ona göre, doğa durumundaki insanın doğasında bulunmayan *amour propre*, *kibir*, *hırs*, *ihtiras* gibi duygular, yaratılan uygarlıkla birlikte insanın içine düşmüş olduğu zor durumu ve yaşadığı travmayı göstermesi açısından önemlidir. Çünkü ona göre ortaya çıkan uygarlık ve toplumsal ilişkiler neticesinde oluşturulan bu duygular sahte ve samimiyetten uzaktır. Dolayısıyla o, bu ilişkilerin kaynağında başta özsaygısı gelişmiş insan ve onun *kibir*, *hırs*, *ihtiras* vb. duygulanımları olduğunu söylemektedir. Nitekim bu çalışmada değineceğimiz ilk duygu kavramları, *amour de soi* (özsevgi) ve *amour propre* (özsaygı) sözcükleridir.

Amour de soi (özsevgi) ve Amour propre (özsaygı)

Rousseau'nun, pek çok eserinde *amour de soi* olarak kullandığı kavramın karşılığı ben sevgisidir. Nitekim ona göre, özsevgi her zaman iyidir ve her zaman düzene uygundur (Rousseau, 2011a: 284). Bu yüzden herkes bilhassa kendi varlığını muhafaza etmekle vazifeli olduğu için, yapılacak işlerin ilki ve en mühimi bu varlığı korumaya her zaman dikkat etmektir. Zira Rousseau, her insanın varlığını korumak için kendisini sevmesi gerektiğini söylemektedir (Rousseau, 2011a: 284). Rousseau'ya göre, *amour de soi* ya da *kendini sevmeye* duygusu gerçek gereksinimlerimizi karşılamak söz konusu olduğunda sorun oluşturmaz. Ancak o, bu duygunun yerini kendini kendisiyle kıyaslayan *amour propre*'ye yani özsaygıya bıraktığında problem olacağını ifade etmektedir. Ona göre özsaygı duygusu, bizi başkalarına yeğleyerek, aynı zamanda bizim de başkalarına, başkalarının da bizi kendilerine kıyaslamalarına neden olacaktır. Bundan dolayı Rousseau, sevgi dolu tutkuların özsevgiden; kin dolu öfke dolu duygularınsa özsaygıdan böyle doğduklarını ifade etmektedir. Zaten Rousseau'ya göre insanı varoluşundan iyi yapan az şeye ihtiyaç duymasıdır ve kendisini az farkla başkalarıyla kıyaslamasıdır; yine ona göre insanı özünden kötü yapan şey ise çok şeye gereksinim duyması ve başkasının fikirlerine çok fazla ehemmiyet vermesidir (Rousseau, 2011a: 285-286).

Dolayısıyla Rousseau'ya göre tabiatı gereği insan iyi bir doğaya sahiptir, fakat insan kendisi gibi diğer insanlarla bir araya geldiği zaman ikircikli bir doğaya sahip olmaktadır. Bu yüzden ona göre insan, *egosu ile diğerkâmlığı, çıkarıcılığı ile paylaşımcılığı, kişiliği ile toplumsallığı, atomik benliği ile toplumsal benliği arasındaki çatışmaların kurbanı* olur. Zira bu insan aynı zamanda doğasına

yabancılaştıran bir insandır (Çetin, 2003: 77). Nitekim Gürbüz'e göre "insanın temel doğası yani amour de soi (özsevgi) uygarlaşma yüzünden başkalaşmış olduğundan bu farklılığın ortaya koyduğu bozuk biçimlerini izleyerek asıl nedenlere ulaşılabilmenin yoluna da girilmiş olacaktır" (Gürbüz, 2012: 33-34). O, bu durumu "asıl olanla olmayan arasındaki kıyaslama, köken sorunuyla da bağlantılı" görmektedir (Gürbüz, 2012: 34). Bu yüzden ona göre insânî oluşmanın her an yozlaşma ihtimali bir tarafa, asli bir yaşam formundan her sapma uygarlaşmanın kaçınılmaz bir boyutudur. Dolayısıyla o, bu durumu *insanın her yerde zincire vurulması*, ancak kendi elleriyle örülmüşse *trajik ve onarılması* gereken bir paradoks olarak" değerlendirmektedir (Gürbüz, 2012: 34).

Nitekim Rousseau'da bu paradoksu ve çelişkiyi oluşturan uygarlığın dayattığı duygulardır. Ona göre, amour de soi (özsevgi) amour propre (özsaygı)ya dönüştüğünde kaçınılmaz olarak *kibrin (hybris)*, *hırsın (harasa)*, *ihtirasın* ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada değineceğimiz ikinci duygu kavramı, kibir sözcüğüdür.

Kibir (hybris) ve İnsan

"Kibir" sözcüğü Arapça *kbr* kökünden gelen *kibr* "büyüklük, azamet, büyüklük taslama" anlamlarında kullanılmaktadır (nisanyansozluk.com). Bununla birlikte "Kibir" sözcüğünün mitolojik kökenine bakıldığında antik Yunan düşüncesinde "hybris¹" kelimesine karşılık geldiği görülmektedir. Grekçe anlamıyla hybris (kibir) sözcüğü; övünme, övünçenlik, böbürlenme, üstünlük taslama; palavracılık *aşırılık yapmak*, *kibirli olmak*; *küstahlık yapmak*, *saygısızlık etmek*; *aşağılamak onurunu kırmak*, *tahrik etmek*, *hakaret etmek*, *kibir*, *kendini beğenmişlik*, *kendini başkalarından üstün görme*, *büyükleme*, *kurum*; *küstahlık*, *saygısızlık*, *ölçsüzlük*, *aşırılık* gibi manalara gelmektedir (Çelgin, 37, 668). Nitekim hybris (kibir) antik Yunan'da en fazla kınanan davranış biçimidir. Ayrıca hybris (kibir), hem kötülüğün hem de adaletsizliğin nedeni olarak görülmektedir (Kalaycı, 2014: 198).

Vassilis Lambropoulos, *hybris (kibir)* kavramının dört niteliği üzerinde durmaktadır. Bu niteliklerden ilki *trajediye konu olan hybris bir yasanın ihlâlinden ziyade bir kuralın çiğnenmesi* anlamına gelmektedir. İkincisi, *hybris evrendeki her varlığın, insanın, hayvanın, bitkinin hatta güneşin bile içine çekileceği bir zaaftır*. Bu yüzden *doğal, toplumsal, yasal, siyasal ve ahlaki tüm düzeylerde* işlemektedir (Tütüncü & Tütüncü, 2019: 56). *Hybris'in* üçüncü anlamı kötü niyetli insanların ya da kötücül güçlerin özelliği olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle en iyi niyetli başlangıçların, en kusursuz maksatların,

1 Hybris sözcüğünün Yunanca karşılığı şu kelimelerdir: ἀλαζονεία, aç, ή, ὑβρίζω, ὑβρίς, εως, ή. Bknc. (Çelgin, 37, 668).

en yüce erdemlerin bir anda *hybris* tarafından altüst olabilmesi söz konusudur. Son olarak *hybris*, tanrıların dayattığı, karşı konulmaz bir kader değildir. Bu yüzden *hybris* irâdîdir, ihtiyârîdir ve oluşumu özerkliğe dayanmaktadır. Bunun için yapabileceklerini tasarlayabilecek varlıklar *hybris*'in tesirinden kurtulabilmektedir (Tütüncü & Tütüncü, 2019: 56). *Hybris* (kibir) kavramın Grekçedeki anlamını ve niteliklerini açıkladıktan sonra mitolojideki kökenine değinmek faydalı olacaktır.

Yunan mitoloji düşüncesinde kibir sözcüğü insanı suça sevk eden ölçüsüzlük, hırs ve *kendine aşırı inanma* veya *güvenmeyi* ifade etmektedir. Bu yüzden *hybris* (kibir) pek çok tragedyada kişilerin başlarına gelen belâların nedeni olarak görülmektedir (Erhat, 2013: 147). İnsanın kendine *aşırı güvenmesi*, *ölçsüzlüğü* ve *hırsı* aynı zamanda onun yitip gitmesine neden olmaktadır. Zira Platon (428/7-348/7)'un Şölen isimli diyalogunda *hybris* (kibir) üzerine şöyle bir konuşma geçmektedir:

Sevgi dediğimiz şey yaradılışımızdaki bütünlüğü arzulamak, aramaktır. Evet, biz birdik. Şimdi ise, kötü yola saptık, tanrı da bizi ayırdı2, Lakedaimon'lular Arkadia'lıları nasıl ayırdıysa (...) Tanrılar karşısında haddimizi bilmezsek, korkarım bizi yeni baştan ikiye bölerler, kabartmalarda yandan görünen suratlar gibi, burnumuzdan aşağı ikiye biçilmiş dolaşırız (Eflatun, 1958: 47).

Platon, bu pasajında insanların kibirleri yüzünden hem kendilerini bütünleyen eşlerinden ayırdıklarını hem de güçlerini kaybettiklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte o, insanın tanrılar karşısındaki *kibri* ve *hırsı* sonucunda nasıl cezalandırıldığı üzerinde durmuştur. Sadece insanlar, Olimpos'ta yaşayan tanrılarının hışmına uğramamışlardır. Zira Titanların soyundan gelen Prometheus'un başına gelenleri Hesiodos *Theogonia* adlı destanında şöyle anlatmaktadır:

Cin fikirli Prometheus'a gelince, Zeus
Çözülmez zincirlere vurdu onu,
Boyunu iki kat aşan bir sütuna bağladı.
Sonra bir kartal saldı üstüne gergin kanatlı;
Ölümsüz karaciğerini yiyordu kartal,...

...Böylece, kolay değildir hiçbir zaman
Zeus'un isteğine yan çizmek, karşı koymak.
İapetos oğlu iyiliksever Prometheus bile

2 “İnsan aslında neydi, ne oldu, önce bunu bilmemiz gerek. Çünkü insan her zaman bugünkü gibi değil, bir başka türlü idi. İnsan soyu ilkin üç çeşitti. Şimdiki gibi erkek, dişi diye ikiye ayrılmıyordu, her ikisini içine alan bir üçüncü çeşit daha vardı. Bu çeşidin kendi kayboldu, sadece adı kaldı: “*androgynos*” denilen bu çeşidin adı gibi biçimi de hem erkek, hem dişi idi; bugün sözü edilmesi bile ayıp sayılır (...)” Bknz. (Eflatun, 1958: 42-43).

Belalı öfkesinden kurtulamadı onun,

Bütün bilgileri kıramadı korkunç zincirlerini (Hesiodos, 2020: 23, 26).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere tanrılara karşı Prometheus “kurumlu ve kendini beğenmiş” olmasının bedelini ödemektedir (Hesiodos, 2020: 248). Nitekim Yunan mitolojisinde Nemesis³ “insanlarda ölçsüzlüğü, kendine ve talihine aşırı güveni cezalandıran varlık olarak gösterilir. Ayrıca Nemesis, Ate⁴ ile Hybris (kibir)'in hemen ardından gelir” (Erhat, 2013: 215).

Yunan mitolojisinde anlatılan bu olaylara Rousseau'nun uygar toplumdaki trajedi içinde yaşayan insanın durumu benzetilebilir. Zira Rousseau'ya göre, uygar insanın kendini üstün kılma çabası kibrini ve kendini beğenmişliğini artırmaktadır. Rousseau, *toplumda seçkin biri gibi gözükmeye arzusunun, gösteriş ve lüksün tek kaynağı* olacağını söylemektedir. O, bu uğurda zengin olmak için *durmadan çalışıp didinen ve arkasından da peş peşe yok olup giden ailelerin aynı ilkelere göre hareket ettiklerini* ifade etmektedir. O, bu insanları *bir kaya parçasını bir dağın tepesine çıkarmak amacıyla kan ter içinde kalan ve kaya parçasını tekrar aşağı yuvarlayan Sisypfos⁵* a benzetmektedir (Rousseau, 2008a: 60). Nitekim Wolker (2008: 83), Rousseau'da, *amour propre* duygusunun tamamıyla göreceli ve suni bir duygu olan kibri doğurduğundan bahsetmektedir. Ayrıca o, Rousseau'nun kullandığı *amour propre* kavramının kişileri kendilerini başkalarından daha büyükmüş gibi göstermeye sevk ettiğini ifade etmektedir.

Bununla birlikte Weischedel, Rousseau'da uygar toplumun insanın iyi olmaya ilişkin kökenindeki imkânı örttüğünü, insanı tahrif ettiğini, engellediğini ve böylesi bir toplumda çıplak bencillik bütün kötülüğün kökü olduğunu söylemektedir (akt. Evren, 2015: 35). Bu yüzden insandaki özsaygı isteği onun toplumsallaşmasıyla birlikte insanda *kibir, kıskançlık, kıyaslama, ihtiras* gibi duygulara dönüşmektedir. Bu çalışmada değineceğimiz üçüncü duygu kavramı, hırs (harasa) sözcüğüdür.

Hırs (Harasa)

“Hybris” kelimesiyle benzer anlamda kullanılan Arapça kökenli harasa sözcüğü *hırslandı, tamah etti, yardı, soydu, uğraştı* (Kanar, 2009: 739) gibi mana-

3 Kavram olarak *Nemesis* tanrısal öcü simgeler. Bknz. (Erhat, 2013: 215).

4 “Akıl, insanın gerçeği olduğu gibi görmesini, iyiyi kötüden ayırt etmesini sağlayan yetidir. Aklı başından alınır, gözü karartılırsa, aldanır, basireti bağlanır ve gaflete düşüp hata yapar, suç ya da günah işler. Bunun sonucunda da cezaya çarptılır. Çağdaş dillerde karşılığı zor bulunan bu kavram Türkçemizde en iyi “gaflet” sözcüğüyle karşılanabilir...” Bknz. (Erhat, 2013: 64).

5 “Sisypfos'u gördüm korkunç işkenceler çekerken: Yakalamış iki avucuyla kocaman bir kayayı ve de kollarıyla bacaklarına dayamıştı kayaya, habire itiyordu onu bir tepeye doğru, işte kaya tepeye vardı varacak, işte tamam, ama tepeye varmasına tam bir parmak kala, bir güç itiyordu onu tepeden gerisin geri...” Bknz. (Homeros, 2017: 204).

lara gelmektedir. Bununla birlikte harasa kelimesinin karşılığı olarak kullanılan hırs sözcüğü öfke, kızgınlık, azgınlık, sonu gelmeyen arzu ve istek (Develioğlu, 2002: 363) *iz, ar, tamâh, açgözlülük, şiddetli arzu, şiddet ve inhimâkla bir şeyin üzerine düşme: hırsını yenemedi; hırsla paralandı* (Gündoğdu, Adıgüzel & Ebul Faruk, 2015: 427) gibi anlamları ifade etmektedir.

Arapça kullanımının dışında “Hırs sözcüğü Farsçada yaygın bir şekilde horden (yemek) fiili ile kullanılmaktadır”(vajehyab.com). Bu ibare, kelimeler sözlük anlamlarıyla birebir aktarılacak olursa Türkçede “hırs yemek” biçiminde ifade edilir. Bu itibarla, Zülfü Livaneli’nin naklettiği harasa otu/dikeni öyküsü ile hırs yemek tabiri arasında bağ kurulabilir. Zülfü Livaneli, *Huzursuzluk* isimli romanında harasa otu/dikeni hikâyesine şöyle yer vermektedir:

(...) Develere çöl gemileri derler bilirsin, bu mübarek hayvan üç hafta yemedi içmeden, aç susuz çölde yürür de yürür; o kadar dayanıklıdır yani. Ama bunların çölde çok sevdikleri bir diken vardır. Gördükleri yerde o diken koparır çiğnemeye başlarlar. Keskin diken devenin ağzında yaralar açar, o yaralardan kan akmaya başlar. Tuzlu kan dikenle karışınca bu tat devenin daha çok hoşuna gider. Böylece yedikçe kanar, kanadıkça yer, bir türlü kendi kanına doyamaz ve engel olunmazsa kan kaybından ölür deve. Bunun adı haresedir (...) (Livaneli, 2019: 46).

Bu doğrultuda Rousseau’nun amour propre (özsaygı) kavramı ile bu öykü arasında bağlantı kurulabilir. Nitekim Rousseau’ya göre, amour de soi (özsevgi) amour propre (özsaygı)ya dönüştüğünde kaçınılmaz olarak *kibrin (hybris, hırsın (harasa), ihtirasın* ortaya çıkmasına neden olmaktadır ve o, insanların içine düştükleri durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Zenginler, kendi paylarına hükmetmek, zevkini tadar tatmaz, başka bütün zevkleri küçük görmeye başladılar; eski kölelerini kullanarak yeni köleleri boyun eğdirirken, komşularını kullaştırmaktan başka şey düşünmez olurlar. İnsan etini bir defa tadınca başka bütün yiyecekleri hırçınlıkla geri çeviren, sadece insanı yutmak isteyen aç kurt gibiydiler (Rousseau, 2010: 150).

Bundan dolayı “zenginlerin gaspları, yoksulların hırsızlıkları ve her ikisinin de dizginlenemeyen ihtirasları, doğal yapıda bulunan merhametin çığlıklarını ve adaletin hâlâ cılız olan sesini bastırıldığını ve insanların içini hırsla, açgözlülükle ve ahlâksızlıkla doldurduğunu” söylemektedir (Rousseau, 2003: 79). Zira Rousseau’nun bu cümlelerinde develeri yiyip bitiren *harasa otu* gibi insanları da yiyip bitiren *kibrin, hırsın, ihtirasın, kıskançlığın* ortak olduğunu söyleyebiliriz.

Bu duyguların oluşmasını tetikleyen bir başka neden olarak özel mülkiyet anlayışının yerleşmesi görülebilir. Öyle ki Rousseau'ya göre uygarlığın temelinde yer alan özel mülkiyet anlayışı bütün iyi olan insan ilişkilerini değiştirmiştir. Nitekim J.L. Lecercle, Rousseau'ya göre, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte zenginler mülklerini muhafaza etmek için her grubun içindeki insanlarla bir anlaşma yaparak Devlet'i meydana getirdiklerini söylemektedir. Ama ona göre burada aldatmak amacıyla yapılan bir hileli sözleşme mevcuttur ve Rousseau burada sahte ilişkilerin olduğu toplumu hedef almaktadır (Lecercle, 2010: 59). Bununla birlikte Martin Cohen, Rousseau'ya göre, uygar olan insanın 'yeni istek' ve arzuların kalabalığının kölesi olduğunu, bunların boyunduruğuna hapsoldüğünü ifade etmektedir. Cohen, herşeyden öte, '*servetini büyütmek için alevlenen hırs*', Rousseau'nun günümüzün tüketici toplumlarını düşündüren sözcüklerle ifade ettiği gibi, '*gerçek gereksiniminden çok kendisini başkalarından üstün kılma arzusundan*' kaynaklanmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi bu üstün olma hırsı Rousseau'ya göre zamanla kana susamışlığa dönüşmektedir. Bundan dolayı tüketiciler insan etinin tadını alır almaz diğer bütün yiyecekleri reddeden yırtıcı kurtlara dönüşeceklerdir (Cohen, 2020: 195). Rousseau'nun bu düşüncesi uygar toplumda yaşayan insanların *hırsları*, *ihtirasları* yüzünden *harasa otunu/dikenini* çiğnediklerini göstermektedir. Rousseau'nun eleştirdiği uygar insanda tıpkı çöldeki develer gibi kendi kendilerini tüketirler. Dolayısıyla sahte uygarlığın duygulanımları olan *kibir(hybris)*, *hırs(harasa)*, *kıyaslama* aynı zamanda insanın hem kendini hem de başkalarını yiyip bitirmesine neden olmaktadır.

Rousseau'da İnsan Durumları

Rousseau'da, *amour propre* (özsaygı), *kibir*, *hırs*, *ihtiras* gibi duygulanımlar insanı kendini beğenme ve üstün kılma çabası olan *narsist* bireye dönüştürürken aynı zamanda bu bireyi doğasına, topluma ve devlete *yabancılaşmış* bir kişiye de dönüştürmektedir. Bu bağlamda Rousseau'da narsisizm ve yabancılaşma kavramlarına değinmemiz yerinde olacaktır.

Narsisizm

Rousseau'nun (2008a: 60), uygar insanın kendini üstün kılma çabasının nedeni olarak gördüğü *amour propre* kavramına ilişkin N. Dent, bu kavramın en çok kabul gören anlamıyla bir insanın başka biriyle herhangi bir bağıntı ya da ilişki kurması, onun içinde, diğerinin üzerinde üstünlük kurma, ona tahakküm edecek gücü elde etme isteği olarak kullandığını söylemektedir. Nitekim o, bu durumun onu kendi arzusuna tabi kılma isteğinin uyanmasına yol açtığını ve buna bağlı olarak insan ilişkileri sürekli olarak diğerine

hâkim olma onu aşağı düzeyde bırakma ve kendine tabi kılma özlemiyle şekillendiğini ifade etmektedir (Dent: 67). Dolayısıyla kendini üstün kılma çabası Rousseau'da insanın kibri ve kendini beğenmişliğini artırmaktadır. Zira bunun psikolojideki karşılığı "Narsisizm" kavramıdır.

Narsisizm genel olarak, *kişinin kendi ruhsal ve bedensel benliğine ya da kimliğine aşırı bir bağlılık ve beğeni duyması. Öznenin kendisini beğenmesi, kendi kendisine hayran olmasıdır* (Cevizci, 1999: 616). Bununla birlikte sözlük karşılığı aşırı öz-sevgi olan narsisizmin birinin kendisiyle ve kendi ilgileriyle aşırı meşguliyet duyması temel özelliğidir (James, 1964: 181).

Fransızca *narcissisme* "kendini sevme hastalığı" anlamına gelmektedir (nisanyansozluk.com). Narsisizm sözcüğünün etimolojisine bakıldığında Yunan mitolojisinde Narkissos kavramının, Nerkiş çiçeğine adını veren Narkissos'un öyküsünde yer aldığını görürüz. Bu öyküden her dönemde şairler etkilenmiş ve esinlenmiştir. Latin şairi Ovidius'un, Narkissos'la Ekho⁶ efsanesini birleştirerek anlattığı bir dramda, Narkissos'un halini anlattığı birkaç pasajda şöyle geçmektedir (Erhat, 2013: 211):

(...)Pınar ve yerin güzelliği çeker onu kendine,
Uzanır Narkissos av yorgunluğu ve sıcakın verdiği ağırlıkla yere
Gidermek isterken susuzluğunu, artıyordu bir yandan susuzluğu,
İçtikçe suya vuran güzelliğine hayran,
Seviyordu tensiz bir hayali, vücut sanıyordu sulardakini
Donakaldı Paros mermerinden bir heykele benzeyen o aynı yüzle
kımıldamaksızın, bakıyordu kendi kendine şaşkın şaşkın...
Bilmeden kendini arzuluyor, severken onu kendini seviyor,
İsterken kendini istiyordu, içini yakan ateşi yakan ateşi tutuşturan da kendisiydi (...) (Erhat, 2013: 212).

Rousseau, mitolojideki yaşanan bu duruma benzer şekilde yazmış olduğu *Narsist* adlı komedyasında Leo Damrosch'un aktarımıyla şunları ifade eder: "Angeliqve ile nişanlı olan Valere adındaki genç züppe kendisine öyle âşiktir ki kız kardeşi, portresinin bir kadın portresine dönüştürülmesini sağlayarak ona bir ders vermeye karar verir" (Rousseau, 2019: 27-28 vd. Damrosch, 2011: 231). Elbette Valere bu portreye gerçekten âşık olduğunu itiraf

6 "Echo ormanlara ve tepelere tutkun, av peşinde koşan bir su perisiydi. Fakat Echo'nun bir kusuru vardı; konuşmayı çok seviyordu ve ister sohbetle olsun, ister tartışmada, hep son sözü söylemek isterdi. (...) Echo tanrıçayı lafa tutarak alıkoymuş ve böylece su perilerine kaçacak zaman kazandırdı. Tanrıça bunu keşfedince Echo'yu şu cümlelerle cezalandırdı: "Beni kandırdığın o dilini bir tek şey hariç, kullanmaktan mahrum kalasın. Son sözü yine sen söylesen de, ilk sözü edecek gücü hiç bulamayacaksın!" Detaylı bilgi için Bknz. (Bulfinch, 2011: 120-121).

eder. Bu yüzden Valere “Ne pahasına olursa olsun onu bulmak gerek. Haydi, koşalım, her yerde arayacağız onu” demektedir (Rousseau, 2019: 36-37).

Leo Damrosch (2011: 232) anlatılan bu komedide modern narsisizm kavramının, henüz gelişmemiş olmasına rağmen Rousseau'nun kesinlikle amour-propre'un *sinsiliğini*, *hırsını* ortaya çıkarmayı amaçladığını ifade etmektedir. Buna bağlı olarak Rousseau, kıskançlığın nedenini ilkel düşüncelerden çok toplumsal tutkulara yattığını söylemektedir. Zira Rousseau, insanın kendisine önem verilmesinin temelinde toplumsallaşmayla birlikte ortaya çıkan özsaygının olduğunu söylemektedir (Rousseau, 2011a: 636). Dolayısıyla Rousseau, uygarlığın insanlara dayattığı ikiyüzlü ve samimiyetten uzak yaşam amour-propre'nin yani özsaygının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda insanlar arasında *rekabet*, *kıyaslama*, *kıskançlık*, *hırs*, *ihtiras arzuları* ve *narsisizm* doğmuştur denilebilir.

Aslında Rousseau'nun, uygar toplumun *rekabet*, *kıyaslama*, *kıskançlık*, *hırs*, *ihtiras arzuları* ve *narsisizm* gibi kavramları Hobbes (1588-1679)'un insan tabiatında üç temel kavga nedeni olarak bulunan: *Rekabet*, *güvensizlik*, *şan ve şeref tutkusunu* içerdiği söylenebilir. Nitekim Hobbes, rekabeti, insanları kazanç için; güvensizliği, güvenlik için, şan ve şeref tutkusunu ise, şöhret için mücadele etmeye ittiğini ifade etmektedir (Hobbes, 2007: 94). İşte Hobbes'un anlattığı bu durum Rousseau'da öz saygısı gelişmiş uygar insan için geçerlidir diyebiliriz. Uygar toplumda yeti ve yetenekleri gelişmiş insan rekabet ve kıyaslanma içindedir. Yine bu insan uygarlık durumunda dostunu ve düşmanını bilmeyen ve kendine önem verilmediğini düşünen güvenlik arayışında olacak insandır. Ayrıca *saygınlık tutkusu*, *hırs* ve *ihtiras* olarak uygar insanı şan ve şeref peşinde koşturacaktır. Bu yüzden Rousseau, daha önce de ifade edildiği gibi doğa durumundaki insanın tutkusu olan *öz sevgisi* yani insanın kendisine olan sevgisini olumlu değerlendirirken toplum durumunda ortaya çıkan öz saygının ise insan doğasının bozulmasının sebebi olarak görmektedir. Zira Rousseau'ya göre, öz saygının medeni insanın kendisini bir başkasıyla kıyaslamasına, toplumda *saygınlık* ve yer edinme ihtiyacına sebep olur ve bu durum sonucunda insanlar arasında çıkar çatışması ve *rekabet* doğar.

Bu yüzden Rousseau, uygar insanı aynı zamanda Hobbes'un doğa durumunda betimlediği herkesin herkesle mücadele eden insanına benzemektedir ve Rousseau bu mücadele için şunları ifade etmektedir:

İnsan kendisini başkalarıyla karşılaştırmaya başlar başlamaz, kaçınılmaz bir şekilde düşmanı olur onların; çünkü herkesin gönlünden geçen en güçlü, en mutlu, en zengin insan olmaktır ve böyle olunca da aynı şeyleri düşünen ve dolayısıyla kendisine aşılması gereken bir engel gibi gözüken insanı gizli

bir düşman görmekten alamaz kendini. İşte bu ilkel ve radikal çelişki toplumsal duyguları sadece görünüşe indirger ve onları kendimize tercih eder gibi görünmemizin nedeni kesinlikle kendimizi onlara tercih etmemizdir (Rousseau, 2008a: 38).

Bu doğrultuda Rousseau:

En güzel şarkıyı söyleyen ya da dans eden, en güzel, en güçlü, en becerikli olan ya da en güzel konuşan, en çok sayılan insan olurdu; bu eşitsizliğe, aynı zamanda kötülüğe doğru ilk adım oluyordu. Bu üstün tutmalarda bir yanda gurur, başkalarını küçük görme, öte yandan utanma ve kıskançlık doğdu; bu yeni mayaların sebep olduğu mayalanma, sonunda, mutluluğu, arılığı, ahlak temizliğini öldürücü bileşikler haline geldi (Rousseau, 2010: 141). (...) herkes kendilerinin küçük görülmesini kendine gösterdiği saygı ile orantılı bir tarzda cezalandırdığı için intikamlar korkunç, insanlar kana susamış ve zalim insan oldular, (Rousseau, 2010: 141-142)

demidir. Dolayısıyla uygarlığın meydana getirdiği bu durum Rousseau'da herkesin aynı arzuya sahip olmasına, tüm insan ilişkilerinin amansız bir rekabete ve çelişkiye dönüşmesine neden olmaktadır. Nitekim ona göre *hile, saldırganlık ve kötü niyetlilik* insan ilişkilerinde kaçınılmaz olarak egemen olmaktadır. Bununla birlikte *yapay ve kaprise* dayalı değerler gerçek değerlerin, başka bir deyişle gerçek gelişme ve verimlilik sağlayan değerlerin tümünün yerini *sunî ve kaprise dayalı sahte değerler* almaktadır. Bu yüzden insanlar kendilerine haksız bir üstünlük elde etmek istemektedir ve bunu korumak için bir takım kisvelere bürünmekte ve kendilerine yabancılaşmaktadır (Dent, 68). Rousseau'da kendisine yabancılaşan bu birey sadece kendisine yabancılaşmakla kalmaz aynı zamanda içinde yaşadığı topluma ve devlete de yabancılaşmaktadır.

Rousseau ve Yabancılaşma

Yabancılaşma felsefeden, psikolojiye, sosyolojiden iktisata kadar geniş bir alanda düşünürlerin ilgi alanları açısından tanımladıkları çok yönlü bir kavramdır (Çiçek, 2015: 142). Özden (2016: 102), terim olarak yabancılaşmanın, *bireysel, toplumsal ve felsefi* olmak üzere birkaç bakımdan ele alınabileceğini söylemektedir. O, bireysel açıdan yabancılaşmayı insanın kendi öz benliğinden ayrılarak başka kişiliklere özenme veya kişiliğe bürünme şeklinde düşünülebileceğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımın daha çok psikolojik temelli olduğunu belirten Özden, yabancılaşmanın, toplumsal yönüyle ele alındığında ise toplumun, kendine has kültürel değerlerini ve yaşayış biçimini, tedrici olarak değiştirerek değer yargılarından uzaklaşıp başka bir toplum yapısına bürünmesi olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir.

Yabancılaşmanın felsefi boyutuna bakıldığında ise özgün anlamı içinde bir şeyi, ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran başka bir şeye ya da kimseye yabancı hale getiren eylem ya da gelişme olarak tanımlandığını görmekteyiz. Felsefede, yabancılaşma, şeylerin, nesnelere bilincinin yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi, daha önceden ilgi duyulan şeylere, dostluk ilişkisi içinde bulunulan insanlara karşı kayıtsız kalma, ilgi duymama, hatta bıkkınlık ya da tiksinti duyma anlamına gelmektedir (Cevizci, 1999: 906). Yabancılaşma kavramının *bireysel, toplumsal ve felsefi* yönüne değindikten sonra Rousseau'da bu kavramın ne anlama geldiğinden bahsedebiliriz.

Ernst Fischer (1889-1972), "Yabancılaşma" kavramını ilk kullanan düşünür olarak Rousseau'yu görmektedir. Ancak Rousseau, yabancılaşma kavramına eserlerinde direkt olarak değinmemektedir (Fischer, 1990: 72). O, eserlerinde yabancılaşmayı insanın doğasına uzaklaşması olarak görmektedir. Nitekim Rousseau, *Emile* isimli eserinde "Her şey Yaratıcı'nın elinden çıktığında iyidir; insanoğlu elinde bozular. İnsanoğlu bir toprağı başka bir toprağın ürünleri ile beslemeye başlar, bir ağacı başka bir ağacın meyveleleriyle taşımaya başlar, iklimleri, elementleri, mevsimleri birbirine karıştırır, karmakarışık yapar (...) hiçbir şeyi hatta insanı bile doğanın yaptığı şekliyle istemez (...)"demektedir (Rousseau, 2011a: 5).

Bununla birlikte Rousseau, daha önce de bahsedildiği gibi yabancılaşmayı insanın doğasından ve kendisinden uzaklaşması diye anlamaktadır. Ona göre bunun nedeni yaratılan uygarlığın toplumsal ilişkileri değiştirmesi ve insanı her şeye yabancılaştırmasıdır. Zira bu ilişkiler doğal olan ne varsa bozmuştur. Bu yüzden Rousseau, "içlerine gömülmüş olduğumuz tüm toplumsal kurumlar insanın içindeki doğayı yok eder ve yerine hiçbir şey koymazlar" demektedir (Rousseau, 2011a: 5).

Bu durum Rousseau'ya göre, insan davranışlarını da değiştirmektedir. Nitekim bu insan, kibar âlemin insanı olarak tümüyle maskesi içinde kalmaktadır. Neredeyse hiçbir zaman kendisi olmadığından, kendine her zaman yabancıdır ve kendi içine dönmek zorunda kaldığında rahat değildir. "Gerçekte var olmayan, ancak öyle görünen şey, onun için her şeydir" (Rousseau (2011a: 312). O, bu sahteliği bir başka çalışması olan *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev* adlı eserinde uzaktan gelen bir adamın, bizim yaşadığımız toplumu gözlemlediğinde bilimlerin durumu, sanattaki gelişmeler, sahne eserlerindeki incelik, davranış ve eylemlerdeki naziklik, sözlerdeki iyilikseverlik, sabahtan akşama kadar iyilikte yarışan insanlara bakarak biz Avrupalıların ahlakı üzerine bir fikir edinmeye çalışırsa büyük bir yanılgı içine düşeceğini belirtmektedir (Rousseau, 2011b: 11). Çünkü Rousseau'ya göre

insanlar üstünlük peşinde koşarken, tam bir sahte değerler dizgesi ortaya çıkmaktadır. Bu samimi olmayan davranışlar, yalnızca kişinin kendisini gösterme çabası, kendisini diğerlerinden prestijli bir şekilde farklı kılma yarışında kullandığı kriterler olmaktadır. Bu yüzden Rousseau, bunları *yapay uydurma değerler, moda veya kapris* olarak adlandırmaktadır. Ona göre kişi bir kez başkalarının beklentileriyle şekillenen suni bir yaratık haline gelince, kişinin kendi beninin ve kendi değerlerinin manası diğerlerine göre anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla burada *yabancılaşmış* bir ben ortaya çıkar ki, bu artık kendi beninin yerini almaktadır (Dent, 332). Bu doğrultuda Rousseau'nun uygarlık durumunda metalaştırılan ve kendine yabancılaştırılan insanını Aliya İzzet Begoviç (1925-2003)'in, uygarlık içerisinde makinenin bir dişlisi olarak yitimine veya yabancılaşmasına neden olunan insanın durumuna benzetebiliriz (Ovacık, 2019: 227).

Ancak Rousseau'da yabancılaşma sadece bireyin kendine uzaklaşması değildir; öte yandan toplumsal kurumlar ve devlete de yabancılaşması söz konusudur. Çünkü uygarlığın devlet ve toplum anlayışı da insanı kendine yabancılaştırmakta ve değerlerini yitirmiş bir halka dönüştürmektedir. Nitekim Fischer, Rousseau'nun, Calvinci Cenevre Cumhuriyetinde gördüklerinden bir milletin vekilleriyle temsil edilince kendi toplu yaşayışına yabancılaştığını ve bunun sonucunda halk olmaktan çıktığını savunduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden Fischer, Rousseau'nun topluluk bir hükümetin aracı olabilmesine karşın hiçbir zaman ortak istemin aracı olamayacağını söylemektedir. Dolayısıyla ona göre böyle bir durum gerçekleşirse birey devlet içinde kendine yabancılaşmaktadır (Fischer, 1990: 72). Bu doğrultuda yabancılaşma, kişisel ve milli bilinç ile şahsiyetin unutulması suretiyle ruhun kendisine, çevresine ve milli kültürüne yabancılık hissetmesi tarzında anlaşılabilir (Özden, 2016: 102). Nitekim Rousseau'ya göre ulusal kurumlar bir halkın dehasını, karakterini ve zevklerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte o, bu kurumları halkı başka halk değil kendisi yapan ve bu halka yok edilmesi mümkün olmayan yurtseverlik duygularını aşıl原因 kurumlar olarak görmektedir (Rousseau, 2008b: 94). Dolayısıyla "Rousseau, için törenler, bayramlar, yarışmalar, topluluğa özgü özel bir ruh durumu yaratmanın yollarından bazılarıdır. Bu bağlamlarda birey belirli bütünün bir parçası haline gelir ve bu bütüne somut bağlarla bağlanır" (Acar, 2013: 99). Aslında Rousseau'nun, toplumun birlik ve beraberliği için önerdiği şeyler yabancılaşma sorununa ilişkin çözüm yolunu da bize göstermektedir. Buna göre milli birlik ve vatanseverlik duyguları aşıl原因 bireyler kendilerine yabancılaşmadığı gibi topluma ve devlete de yabancılaşmaz.

Bununla birlikte Rousseau, *Dağdan Yazılmış Mektuplar* adlı eserinde Cenevrelilere öğüt verirken daha önce değindiğimiz olumsuz durumlara bir çözüm de sunmaktadır: “Özsaygıyla kendi zincirlerinizi kendiniz dövmeyin. Kendinizi herhangi bir şeyle kıyaslamayacak kadar küçük olduklarından olduğunuz hâlde kalın ve içinde bulunduğunuz duruma asla kör olmayın” (Rousseau, 2020: 236). Hatta Rousseau, N. Dent'in de ifade ettiği gibi *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde amour propre (özsaygı) duygusunun panzehire dönüştürülebileceğini yani bu kavramın bizi başkaları tarafından tanınmaya, toplum içinde, ihtiyaçları ve istekleri başka herhangi birininkiyle aynı ölçüde dikkate alınacak bir konumu elde etmeye yönelik olduğunu söylemektedir (Dent, 69-70). Görüldüğü üzere Rousseau, insanın kendine, topluma ve devlete yabancılaşmasına çözümsüz kalmamıştır.

Sonuç

Geçmişin düşünceleri bugünün problemlerine çözüm olabilir mi? Evet. Rousseau, uygarlığın yarattığı değerlerin sahte ve samimi olmayan insan ilişkilerini hangi boyutlara taşıdığını yaptığı çalışmalarda gözler önüne sermiştir. Nitekim Rousseau'nun, insan ilişkileri söz konusu olduğunda kullandığı *kibir, hırs, ihtiras, kıskançlık, narsisizm ve yabancılaşma* gibi kavramlar günümüz toplumlarının meseleleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün toplumların yaşadığı *travmalar, dramalar, trajediler, toplumsal yozlaşma, çıkar ve menfaat çatışmaları, rekabet, eşitsizlik, adaletsizlik durumlarını düşündüğümüzde kökeninde Rousseau'nun kullandığı duygular ve insan davranışları olduğunu görmekteyiz.*

Onun, insan ilişkileri söz konusu olduğunda yaptığı tespitler ve öneriler günümüz sorunları için de çözüm olabilmektedir. Çünkü Rousseau, düşünceleriyle sadece yaşadığı çağına değil, günümüz toplumundaki sahte ve ikiyüzlü insan ilişkilerini de ışık tutmuştur. Zira o, bu ilişkilerin kökeninde *kibir, hırs, ihtiras, kıskançlık, narsisizm ve yabancılaşma* gibi aslında insanın doğasında olmayan duyguları görmüştür. Ancak Rousseau, sadece bu sorunlara değinmekle kalmamış aynı zamanda bu problemlerin çözümüne ilişkin öneriler sunmuştur.

Rousseau'nun amacı erdemli davranışları uygar topluma kazandırmak istemesidir. Bu yüzden Rousseau, insanın kendisi olarak kalması değerlerini muhafaza etmesi gerektiğini düşünmektedir. O, insanların *kibrin, hırsın, ihtirasın, narsisizm* gibi duyguların tuzaklarına düşerek kendi doğalarına yabancı olmamaları gerektiğini ifade etmektedir.

Aksi halde Rousseau'ya göre aydınlanmanın dayattığı *rekabetçi, yarışmacı, çıkarıcı, kaprisli, kibirli, ihtirash, narsist* zihniyeti ve onun ürünü olan birey anlayışı topluma egemen olmaktadır. Çünkü ona göre sahte ilişkilerin yer aldığı toplumsal yaşam *rekabetin, hırsın, kibrin* kaynağıdır. Dolayısıyla o, haklı olarak uygarlık için insan doğasını alt üst ettiğini söylemektedir. Bununla birlikte Rousseau, uygar toplumda insanın yaşadığı narsisizm hastalığına değinmiştir.

Ancak Rousseau, sadece *kibrin ve hırsın* tehlikeli sonuçlarını uyararak kalmamıştır. Aynı zamanda insanın kendine ve topluma yabancılaşmasını ele almıştır. Dolayısıyla Rousseau, sahte değerle yüklü olan ve kendisine yabancılaşan bu insanın bir toplum ve devlet halinde yaşamasının mümkün olmadığını söylemektedir.

Peki, uygarlığın meydana getirdiği bu olumsuz duygulardan kurtulmanın ve bir arada yaşamanın yolu nedir?

Rousseau'ya göre çözüm, insan doğasında bulunmayan bu duyguların ortadan kaldırılmasından geçmektedir. Çünkü ona göre halkı halk yapan eylem toplumun temelini oluşturmaktadır (Rousseau, 2017: 25). Nitekim Rousseau, bireyin yurttaş olması kendi çıkarlarından uzaklaşması ve genel çıkarına iyiliğine yönelmesiyle gerçek bir toplum meydana getireceğini söyler ve eğer birey yurttaş olamazsa kendi çıkarlarına ve arzularına yenik düşecektir. Bu da Rousseau'ya göre istenmeyen bir durumdur. Zira ona göre birey yurttaşa dönüşmedikçe ortak iyi gerçekleşmez.

Dolayısıyla o, kaleme aldığı *Toplum Sözleşmesi* eserinde bir arada yaşamının formülünü şu şekilde ifade etmektedir: “Üyelerinin her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine de kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun” (Rousseau, 2018: 14). Nitekim ona göre, oluşturulan bu toplumda yasalar öyle olmalı ki insanların kötüler arasında bile cesaretli olmayı gösterebilsinler demektir (Rousseau, 2011a: 706-707).

Nihayetinde Rousseau, sadece aydınlanma döneminin eleştirmeni olmakta kalmamış fikirleriyle sonraki dönemleri etkilemiş bir düşünür olarak felsefe tarihindeki yerini almaktadır. Goethe (1749-1832)'in ifade ettiği gibi “Voltaire'le bir çağ kapandı; Rousseau'yla yenisi başladı”(Cohen, 2020: 201). Ayrıca Napoleon Bonapart (1769-1821) “Rousseau olmasaydı Fransız Devrimi olmazdı” demektir (Gültekin, 2007: 7). Nitekim Rousseau'nun özgürlük, eşitlik ve insan haklarına ilişkin düşünceleri günümüzde hala tartışılmaya devam etmektedir.

Öz

Jean Jacques Rousseau'da Uygarlığın Duygulara Negatif Yansımaları

Modern felsefenin karakteristik özelliklerinin şekillendiği aydınlanma felsefesi içerisinde Jean Jacques Rousseau (1712-1778) insana ve uygarlığa dair eleştirel, özgün bir felsefi tutum geliştirmiştir. Rousseau, aydınlanma dönemi insanının asli doğasından ve değerlerinden uzaklaştırıldığını, dolayısıyla trajedi içinde yaşadığını belirtmektedir. Bu bağlamda Rousseau'nun uygarlık eleştirisi ve insan doğası üzerindeki çözümlenmeleri önem arz etmektedir. İnsan doğasına dair çözümlenmelerini kendine özgü kavramlarla ortaya koyan Rousseau, bu çerçevede pek çok eserinde *amour de soi* (özsevgi), *amour propre* (özsaygı), *kibir*, *hırs*, *narsisizm*, *yabancılaşma* gibi kavramlara yer vermiştir. Mevcut çalışmamızda, Rousseau'nun *amour propre* (özsaygı), *kibir* (*hybris*), *hırs* (*harasa*), *narsisizm* gibi kavramları, insan doğası bağlamında nasıl temellendirdiği ele alınmaktadır. Uygur toplumda kendisine ve doğaya yabancılaşan narsist bireylerin toplumsal ilişkilerinin nasıl geliştiğini ele alan Rousseau, insan doğasının asli yapısında olmayan söz konusu yapay duyguların ve davranışların toplumda meydana getirdiği gerilimlerden bahsetmiştir. Çalışmada Rousseau özelinde, uygar insanın yaşadığı travmanın toplumda yarattığı etkilere ve insan ilişkilerini nasıl tahrip ettiğine değinilmiştir. Çalışmamızda uygarlığın ortaya çıkardığı söz konusu duyguların, insanı temel değerlerinden nasıl uzaklaştırdığı ele alınırken, Rousseau'nun yapmacık kalıplara dökülen insan ilişkilerinin toplumda yarattığı kaygı verici duruma karşı önerdiği çözümlerden de bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Duygular, Kibir, Hırs, Amour Propre (Özsaygı), Narsisizm, Yabancılaşma.

Abstract

Negative Reflections of Civilization on Nature in Jean Jacques Rousseau

Jean Jacques Rousseau (1712-1778) developed an original critical attitude to humans and civilization within the enlightenment philosophy during when the characteristics of modern philosophy were shaped. Rousseau states that men of the enlightenment live in tragedy, as they were alienated from their essential nature and values. In this regard, Rousseau's criticism on humanity and his analyses of human nature pose great significance. Using an idiosyncratic terminology in his analyses of human nature, Rousseau makes use of concepts such as *amour de soi* (self-love), *amour propre* (self-respect), arrogance (*hybris*), greed (*harasa*), narcissism, and alienation. This study examines how he bases such terminology in respect to human nature. Dealing with the ways narcissist individuals who become alienated to themselves and nature develop their social relationships, Rousseau refers to the tensions created by the relevant artificial emotions and behaviours which cannot be located in the essential nature of humankind. Thus, this study relates, in Rousseau's philosophy, the effects of the traumas experienced by modern men on society and how they destroy human relationships. While analyzing how such emotions stimulated by modern society distance men from their essential human values, this study also states the solutions proposed by Rousseau against the troubling social circumstances created by the human relationships oppressed into artificial patterns.

Keywords: Rousseau, Emotions, Arrogance, Greed, Amour Propre (Self-Respect), Narcissism, Alienation.

Kaynakça

- Acar, Gülnur, S. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Aristoteles. (2012). *Retorik*, Çev.: Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (2011). *Ruh Üzerine*, Çev.: Zeki Özcan, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Bulfinch, T. (2011). *Bulfinch Mitolojileri*, Çev.: Aysun Babacan, Bora Kamceç, Berk Özcangiller, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Clifford T. M. (2011). *Psikolojiye Giriş*, Çev.: S. Karataş - R. Eski, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Cohen, M. (2020). *Platon'dan Mao'ya Siyaset Felsefesi*, Çev.: Hamdi Bravo, Ankara: Fol Kitap.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca- Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çiçek, N. (2015). "Franz Kafka'nın eserlerinde yabancılaşma problemi." *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*, Volume 5 Issue 1 June, ss.141-162.
- Çetin, H. (2003). "İnsan ve Siyaset: Siyasal İnsanın Yol Hikâyesi", *Felsefe Dünyası*, Sayı:38. ss.72-92.
- Damrosch, L. (2011). *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi*, Çev.: Özge Özköprülü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dent, N.J.H, *Rousseau Sözlüğü*, Çev.: B. Özkan- N. Ilgicioğlu A. Çitil- A. Kovanlıkaya, İstanbul: Sarmal Yayıncılık.
- Develioğlu, F. (2002). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Drever, J. (1964). *The Penguin Dictionary of Psychology*, Middlesex: Penguin Books.
- Eflatun, (1958). Şölen, Çev.: Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası.
- Erhat, A. (2013). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Evren, M. (2015). "John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun Doğa Durumu ve Mülkiyet Anlayışlarının Karşılaştırılması", *İğdir Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, ss.31-44.
- Gökalp, N. (2010). *Duygu ve Etik*, Ankara: Ebabel Yayınları.
- Gültekin, V. (2001). *Jean-Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Gündoğdu, R. & Adıgüzel, N. & Önal, Ebul F. (2015). *Kâmûs-î Türkî Şemseddin Sami*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

- Gürbüz, C. (2012). "Rousseau'da Kendilik Sorunu ve Varoluşsal İmgelem", Ed. H.H. Erdem-M. Günay, "Rousseau", Çizgi Kitabevi, Özne Felsefe Bilim Yazıları, Güz, 17. ss.29-37.
- Fischer, E. (1990). *Sanatın Gerekliliği*, Çev.: Cevat Çapan, Ankara: Verso Yayıncılık, İmge Kitabevi.
- Hesiodos. (2020). *Theogonia- İşler ve Güçler*, Çev.: Azra Erhat- Sebahattin Eyuboğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, Çev.: Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Homeros. (2017). *Odysseia*, Çev.: Azra Erhat- A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kalaycı, N. (2014). "Klasik Tragedyalarda "Yakışsız Ölüm", "Yas" ve "Tanıklık" Sorunu", *DTCF Dergisi*, ss.193-210.
- Kanar, M. (2009). *Kanar Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.
- Lecercle, J.L. (2010). "İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı Konusunda İnceleme" İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma) içinde, Çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, ss.41-60.
- Livaneli, Ömer Z. (2019). *Huzursuzluk*, İstanbul: Doğan Kitap.
- nisanyansozluk.com. *Kibir*. Erişim Adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/?k=kibir&view=annotated>
- Rousseau, J. J. (2008a). *Siyasal Fragmanlar- Ekonomi Politik Üzerine Söylev*, Çev.: İsmail Yergüz, Say Yayınları, İstanbul,
- Rousseau, J. J. (2008b). , *Anayasa Projeleri "Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler"*- Çev.: İsmail Yergüz, İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2011a). *Emile Ya Da Eğitim Üzerine*, Çev.: Yaşar Avunç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2011b). *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2020). *Dağdan Yazılmış Mektuplar*, Çev.: Adnan Akan, Ankara: Fol Kitap.
- Rousseau, J. J. (2010). İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma), Çev.: Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2003). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni, Çev.: Ertuğ Ergün, Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Rousseau, J. J. (2019). *Narsist*, Çev.: A. Kadir Paksoy, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2017). *Toplum Sözleşmesi*, Çev.: Ayşe Meral, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2018). *Toplum Sözleşmesi*, Çev.: Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ovacık, Z. (2019). "Ahlak Rasyonel Bir Soruşturmanın Konusu Olabilir mi? Aliya İzzetbegoviç'te Akıl ve Ahlak" *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9(1) ss.211-230.
- Özden, H. Ö. (2016). "Bir Ahlak Problemi Olarak Yabancılaşma ve Yahya Kemal" İlahiyat Akademi, ss.101-112.
- TDK. *Duygu*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tütüncü, F. & Tütüncü, K. (2019). "*Trajik Hissiyat- Ütopik Siyaset*" Jean- Jacques Rousseau'nun Edebi ve Siyasi Tahayyülü, İstanbul. Metis Yayınları.
- vajahyab.com. *Hırs*. Erişim Adresi: <http://www.vajahyab.com/dekhoda/%D8%A-D%D8%B1%D8%B5+%D8%AE%D9%88%D8%B1%D8%AF%D9%86>
- Wolker, R. (2001). *Rousseau*, Çev.: Emrah Günok, Ankara: Dost Kitabevi.